

Etablering av register over viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse

Rapport nr. 24/2025
16.4.2025

Rapport:	Etablering av register over viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse
Avdeling:	Avdeling ressurs og areal
Dato:	16.4.2025
Ansvarlig:	Aud-Ingrid Krefting
Bidragstere:	Cecilie Askhaven, Therese Melgaard Karlseng og Jostein Tostrup
Rapport-nr.:	24/2025
Forsidebilde:	Kari Hustad, Landbruksdirektoratet

Forord

Som oppfølging av nasjonal jordvernstrategi fikk Landbruksdirektoratet i 2024 i oppdrag fra Landbruks- og matdepartementet å utrede hvordan et sentralt register over viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse kan etableres.

Denne rapporten er resultatet av det utredningsarbeidet. Vi har vurdert hvilke type arealer et slikt register eventuelt bør omfatte, hva registeret kan brukes til, og hvordan det kan bygges opp og forvaltes. Arbeidet er gjennomført i dialog med en bredt sammensatt referansegruppe og i samarbeid med relevante fagmiljøer, herunder NIBIO og Riksantikvaren. Vi vil rette en stor takk til alle som har bidratt med innspill.

Gjennom utredningen kommer det fram at det finnes flere mulige modeller for å etablere et register, men at et register alene ikke nødvendigvis vil gi sterkere jordvern. På denne bakgrunn mener vi at arbeidet med et register over viktige jordbruksarealer bør stoppes inntil videre.

Vi håper likevel at rapporten kan være et nyttig grunnlag for det videre arbeidet med å styrke jordvernet og sikre jordbruksarealer for framtidige generasjoner.

Oslo, 16. april 2025

Aud-Ingrid Krefting

Seksjonssjef, seksjon arealforvaltning

Innhold

Forord	2
Innhold	3
Sammendrag	4
1 Om oppdraget og prosessen	5
1.1 Innledning	5
1.2 Direktoratets forståelse av oppdraget	6
1.3 Om arbeidsmåte og referansegruppa	7
1.4 Kapittelveiledning	7
1.5 Ordliste	8
2 Bakgrunn	10
2.1 Om jordbruksressursene	10
2.2 Regelverk, verktøy, veiledning og kartgrunnlag for å ivareta jordbruksarealene	11
2.3 Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA)	15
3 Viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse	17
3.1 Hvilken type arealer bør inngå i et register over viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse?	17
3.2 Hva kan et register brukes til?	19
4 Alternative måter å etablere et register på	22
4.1 Alternativ 1: En tilpasset variant av KULA-registeret	22
4.2 Alternativ 2: Kommunene velger ut arealer til register	22
4.3 Alternativ 3: En kartbasert utvelgelse av arealer	23
4.4 Vurdering av alternativene	24
4.5 Fremstilling og drift	25
4.6 Økonomiske og administrative konsekvenser av alternativene	25
5 Registerets konsekvenser for jordbruksområdene	27
6 Anbefalinger	28
7 Litteraturliste	29

Vedlegg 1: Oppdragsforståelse - utredning av sentralt register for viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse, 2024

Vedlegg 2: NIBIO-notat – temakart og kartbasert løsning for fremstilling av viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse. 2025

Sammendrag

Landbruksdirektoratet har utredet hvordan et sentralt register over viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse kan etableres. Oppdraget er forankret i nasjonal jordvernstrategi fra 2023 og tildelingsbrev fra Landbruks- og matdepartementet i 2024. Et slikt register er tenkt å bidra til sterkere vern og økt bevissthet om verdien av jordbruksarealene.

Rapporten vurderer hvilke kriterier som bør ligge til grunn for utvelgelse av arealer, og peker på at produksjonspotensial og geografisk spredning er de mest relevante. Kriteriene må være objektive og etterprøvbare for å sikre legitimitet. Tre ulike modeller for etablering av registeret er vurdert: en KULA-basert prosess, en kommunedrevet modell og en kartbasert modell med utgangspunkt i objektive data. Sistnevnte fremstår som det mest treffsikre og gjennomførbare alternativet, dersom man skulle velge å gå videre.

Direktoratet anbefaler likevel ikke at det igangsettes arbeid med å etablere et register nå. Vi mener at et slikt tiltak først bør vurderes i sammenheng med andre virkemidler, som for eksempel en mulig vernehjemmel i jordloven. Et register alene vil ikke nødvendigvis gi sterkere vern, og det er avgjørende å unngå at forvaltningen av jordbruksarealer som ikke inngår i et register blir svekket. Rapporten gir også en oversikt over økonomiske og administrative konsekvenser ved de ulike alternativene, og peker på behovet for en helhetlig tilnærming før eventuelt videre arbeid igangsettes.

1 Om oppdraget og prosessen

I tildelingsbrev for 2024 fikk Landbruksdirektoratet i oppdrag fra Landbruks- og matdepartementet (LMD) å starte arbeidet med å etablere et sentralt register over viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse. I dialog mellom departementet og direktoratet ble oppdraget i første omgang avgrenset til å utrede hvordan et slikt register kan etableres. I dette første kapittelet beskriver vi bakgrunn og vår forståelse av oppdraget. Videre beskriver vi arbeidsmåte og referansegruppas arbeid. Avslutningsvis gis det en kapittelveiledning og ordliste.

1.1 Innledning

En arbeidsgruppe i Landbruks- og matdepartementet utredet i 2022 mulighetene for et sterkere vern av de viktigste jordbruksarealene¹. Dette som oppfølging av oppdatert nasjonal jordvernstrategi fra 2021. Begrunnelsen for å utrede et sterkere vern ble oppsummert slik:

- Alle land må i størst mulig grad utnytte sine ressurser til å produsere mat. Høyproduktive jordbruksarealer er i Norge en svært begrenset ressurs.
- Nydyrking kan ikke erstatte omdisponering av de beste arealene, fordi kvaliteten på det nydyrkede arealet ikke er den samme som på det som er bygget ned.
- Jordvernpolitikken har et langsiktig perspektiv. Omdisponering av høyproduktive arealer i dag gir mindre areal for matproduksjon til framtidige generasjoner.
- De beste jordbruksarealene vil lett tape i "kampen om arealene" fordi de befinner seg der det er mange andre arealinteresser.
- Effektiv gjennomføring av nytt jordvern mål forutsetter sterke virkemidler. Forsterkede virkemidler bør innrettes mot å ta vare på de viktigste jordbruksarealene.

Ulike virkemidler ble vurdert av arbeidsgruppa. Herunder blant annet Riksantikvarens (RA) metodikk for å etablere registeret kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse, KULA-registeret. Registeret er et verktøy for kommuner og relevante sektorer for å ivareta viktige landskapsverdier i planlegging. KULA-registeret er nærmere beskrevet i kapittel 2.3.

Utredningen fra arbeidsgruppa ble fulgt opp i oppdatert nasjonal jordvernstrategi fra 2023. I strategien kommer det fram at regjeringen vil etablere et sentralt register for viktige jordbruksareal av nasjonal interesse. Videre heter det at:

- Det er mulig å utarbeide et tilsvarende register [som KULA-registeret] over de viktigste jordbruksområdene med Landbruksdirektoratet som forvalter. En kartfestet oversikt over de viktigste jordbruksarealene i landet, er en essensiell bit dersom det er ønskelig med sterkere vern, enten vernet skjer som statlig områdevern, eller det skjer gjennom bruk av de sterkeste virkemidlene i plan- og bygningsloven.
- Å etablere et register er et lite inngripende virkemiddel i seg selv, men registeret kan knyttes opp mot virkemidler som er mer eller mindre inngripende overfor kommuner og grunneiere. Selve prosessen med å velge ut de nasjonale områdene foregår lokalt og regionalt, og vil i seg selv bidra til økt bevissthet om arealverdiene.
- KULA-registeret er etablert ved at det er tatt initiativ på statlig nivå rettet mot ett og ett fylke. RA har i samarbeid med regional kulturmiljøforvaltning (og Sametinget der det er aktuelt) kjørt fylkesvise prosesser, der kommuner involveres gjennom dialog- og innspillmøter. Alternativt kan en se for seg prosesser som starter i kommunene, der en benytter modellen for utarbeiding av kjerneområde landbruk eller lignende.
- Register etter modell fra KULA er et register som administreres sentralt.
- Med god dialog og kommunikasjon er det grunn til å regne med at etablering av et register blir sett på som et positivt tiltak som synliggjør nasjonale verdier. Et slikt register vil være relevant for alle typer virkemidler for arealplanlegging på kommunalt, regionalt og nasjonalt nivå.

¹ Landbruks- og matdepartementet, *Utrede sterkere vern av de viktigste jordbruksarealene, 2022*

- I en spørreundersøkelse² Landbruksdirektoratet gjennomførte i 2022 pekte mange av kommunene på kartlegging av kjerneområde landbruk som et effektivt virkemiddel på kommunalt nivå. Dette er med på å underbygge at etablering av register etter modell av KULA kan være en vei å gå dersom det er ønskelig med et mindre inngripende tiltak som likevel synliggjør viktige jordbruksarealer.

1.2 Direktoratets forståelse av oppdraget

I tildelingsbrev fra Landbruks- og matdepartementet for 2024 fikk Landbruksdirektoratet i oppdrag å etablere et sentralt register for viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse. Arbeidet skulle starte opp i 2024, og foregå i dialog med departementet. I senere dialog mellom departementet og direktoratet ble oppdraget i første omgang avgrenset til å utrede hva et register bør inneholde og hvordan det bør etableres og fremstilles. Følgende punkter skulle utredes:

1. Kriterier for utvelgelse
2. Prosess for utvelgelse
3. Opprettelse, fremstilling og drift av registeret
4. Økonomiske og administrative konsekvenser av ulike alternativer

Det skulle tas utgangspunkt i nasjonal jordvernstrategi og rapporten «Sterkere vern av de viktigste jordbruksarealene» hvor behovene for et sterkere vern av jordbruksarealene er beskrevet, og ulike virkemidler er vurdert. Se oppdragsforståelse i vedlegg 1.

Gjennom utredningsarbeidet har direktoratet sett at også registerets konsekvenser for jordbruksområdene bør belyses nærmere. I dialog med departementet er dette derfor også inkludert.

² Landbruksdirektoratet, [«Kommunale og regionale virkemidler for jordvern»](#), 2022

1.3 Om arbeidsmåte og referansegruppa

Arbeidet er utført av en intern arbeidsgruppe i Landbruksdirektoratet. En referansegruppe bestående av representanter fra Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Jordvern Norge, Kommunesektorens organisasjon (KS), Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO), Statsforvalteren i Troms og Finnmark, Statsforvalteren i Innlandet, Statsforvalteren i Rogaland og Statsforvalteren i Trøndelag har kommet med innspill både skriftlig og gjennom to forberedte innspillsmøter. Tabell 1 gir en oversikt over referansegruppas sammensetning.

Tabell 1: Medlemmer av referansegruppe i forbindelse med utredning av register over viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse.

Organisasjon /etat	Representanter
Norges Bondelag	Anja Marie Jahr
Norsk Bonde- og Småbrukarlag	Lise Saga
Jordvern Norge	Øyvind Kjølberg
KS	Kjetil Bjørklund
NIBIO	Kjetil Fadnes, Siri Svendgård-Stokke, Linda Aune-Lundberg
Statsforvalteren i Trøndelag	Margrethe Halsan
Statsforvalteren i Innlandet	Olav Malmedal
Statsforvalteren i Rogaland	Anfinn Rosnes
Statsforvalteren i Troms og Finnmark	Hans Kristian Rønningen

I forbindelse med utredningen har direktoratet også hatt møte med Riksantikvaren for å få bedre kjennskap til arbeidet med KULA-registeret.

I prosessen har Landbruksdirektoratet hatt dialog med NIBIO. Vi har også bedt NIBIO om å redegjøre for hva som kreves av ressurser for å opprette temakart og en kartbasert løsning for fremstilling av nasjonalt viktige jordbruksarealer. Notat fra NIBIO ligger som vedlegg 2 til denne rapporten.

1.4 Kapittelveiledning

Kapittel 2 er et bakgrunnskapittel. Her beskriver vi jordbruksressursene og omtaler gjeldende regelverk, verktøy og veiledning for å ivareta viktige jordbruksarealer. Vi beskriver også status for kartgrunnlaget. Videre omtaler vi relevante pågående prosesser for regelverks- og kartutvikling. Dette for å gi et totalbilde av hva et eventuelt register vil supplere og/eller kan kobles mot. Konsekvenser av en slik kobling går vi ikke nærmere inn på.

Kapittel 3 er en drøfting av hva som kan regnes for viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse. Dette er et viktig premiss for vurderingen av relevante kriterier for utvelgelse av arealer til et register.

I kapittel 4 beskriver og vurderer vi tre alternative måter å etablere et register på. Herunder etablering gjennom en tilpasset variant av KULA-registeret, etablering ved at kommunene velger ut arealer og

etablering gjennom temakart for kartbasert utvelgelse. Avslutningsvis gir vi en samlet vurdering av alternativene.

I kapittel 5 belyser vi konsekvenser av å etablere et register og i kapittel 6 legger vi fram våre anbefalinger.

1.5 Ordliste

Under følger en ikke-uttømmende liste over ofte brukte begreper i utredningen. Der Landbruksdirektoratet selv har definert innholdet i et begrep, kommer dette tydelig frem i overskriften.

AR5

Arealressurskartet AR5 viser alt areal som er opparbeidet til jordbruksareal, og som kan brukes til jordbruksproduksjon.

AR50

Arealressurskartet AR50 viser Norges arealressurser tilpasset målestokk fra 1:20 000 til 1:100 000. Kartene gir forenklet informasjon på oversiktsnivå.

Dyrka jord

Begrepet omfatter fulldyrka jord, overflatedyrka jord og innmarksbeite.

Fulldyrka jord

Jordbruksareal som er dyrka til vanlig pløvedybde, og kan benyttes til åkervekster eller til eng, og som kan fornyes ved pløying.

Overflatedyrka jord

Jordbruksareal som for det meste er rydda og jevna i overflata, slik at maskinell høsting er mulig.

Innmarksbeite

Jordbruksareal som kan benyttes som beite, men som ikke kan høstes maskinelt. Minst 50 prosent av arealet skal være dekket av kulturgras eller beitetålende urter.

Dyrkbar jord

Areal som ved oppdyrking kan settes i slik stand at de holder kravet til fulldyrka jord, og som holder kravene til klima og jordkvalitet for plantedyrking

Grunnforhold

Jordbruksarealene er delt inn etter grunnforhold (i AR5). Klassene er jorddekt, organisk jordlag og grunnlendt (fulldyrka jord kan ikke være grunnlendt).

Jorddekt

Mer enn 50 prosent av arealet har større jorddybde enn 30 cm.

Organisk jordlag

Minst 30 cm organisk jordlag på myr og i skog, og minst 20 cm på jordbruksareal.

Grunnlendt

Mer enn 50 prosent av arealet har mindre jorddybde enn 30 cm.

Jordsmonnsskart

Jordsmonnsskartene gir detaljerte opplysninger om egenskapene til jorda på jordbruksarealene. Basert på disse egenskapene er det utviklet kartserier som viser agronomiske og argrotekniske kvaliteter og kart som viser potensiale for å dyrke ulike vekster.

KULA

Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse.

Nydyrking

Fulldyrking og overflatedyrking av jord. Gjenoppdyrking av jordbruksareal som har ligget unytta i over 30 år regnes som nydyrking.³

Omdisponering

Endring av arealformål i plansammenheng, i rapporten oftest brukt om at arealer som i dag er jordbruksareal og planlegges brukt til andre formål, eksempelvis vei, bolig, næring eller annet. Gjelder både planprosesser etter plan- og bygningsloven og omdisponering etter jordloven.

³ Jf. forskrift om nydyrking § 3 første ledd.

2 Bakgrunn

I dette kapittelet gir vi en bakgrunn om jordressursene i Norge, og beskriver gjeldende regelverk, veiledning og verktøy som er relevant for å ivareta jordbruksarealene. Kapittelet inneholder også en beskrivelse av kartgrunnlaget. Videre gir vi en beskrivelse av pågående prosesser, både regelverksutvikling og utvikling av kartgrunnlaget. Avslutningsvis gir vi en introduksjon til Riksantikvarens arbeid med KULA-registeret.

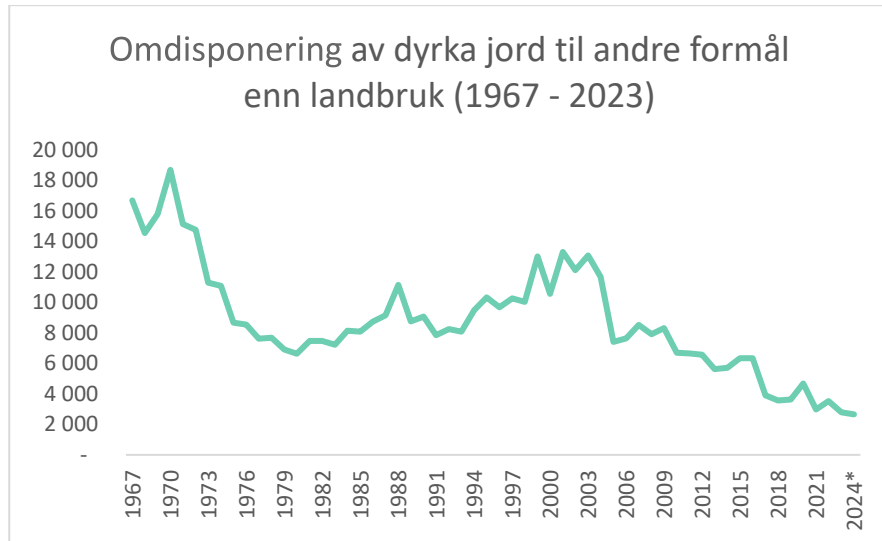
2.1 Om jordbruksressursene

Dyrka jord er en begrenset ressurs i Norge. Bare 3 prosent av Norges samlede landareal er jordbruksareal⁴. Om lag 1/3 av dette har potensial for matkornproduksjon.

Jordvern handler om å ta vare på arealer av dyrka og dyrkbar jord for framtidige generasjoner. Et restriktivt jordvern er viktig for å bevare jordsmonnet for de verdiene det har for matproduksjon, matsikkerhet, opprettholdelse av naturmangfold, flomdemping, binding av karbon, verdiskaping, arbeidsplasser og gode lokalsamfunn.

Det har lenge vært et politisk mål å verne om dyrka og dyrkbar jord. Jordvernpolitikken er strammet inn en rekke ganger, senest gjennom oppdatert nasjonal jordvernstrategi⁵ fra juni 2023, hvor omdisponeringsmålet er på maksimalt 2 000 dekar årlig dyrka jord innen 2030. Omdisponeringsmålet knytter seg til all dyrka jord, altså både fulldyrka og overflatedyrka jord, samt innmarksbeite.

Jordvernets betydning for norsk matsikkerhet er forsterket i lys av et endret geopolitisk bilde, bedre kunnskap om konsekvensene av klimaendringene og andre forhold som kan svekke global matproduksjon⁶. Dette er også noe Totalberedskapskommisjonen påpeker i sin rapport⁷.

Figur 1: Omdisponering av dyrka jord til andre formål enn landbruk i perioden 1967-2024. Kilde: Norges offentlige statistikk (1967-2004) og KOSTRA (2005-2024). *Merk at tallene for 2024 er foreløpige.

⁴ Utsyn over norsk landbruk, NIBIO-rapport, vol. 10, nr. 29, 2024.

⁵ Prop. 121 S 2022–2023 Endringer i statsbudsjettet 2023 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppkjøret 2023) vedlegg nr. 9.

⁶ Kunnskapsgrunnlag for norsk jordvernstrategi, NIBIO rapport, vol.9, nr.38, 2023

⁷ Nå er det alvor, NOU 2023:17

Vi har årlig statistikk helt tilbake til 1967 som viser utviklingen i omdisponeringen av dyrka jord til andre formål enn landbruk. Figur 1 viser at omdisponeringen har gått nedover siden tidlig på 2000-tallet.

Riksrevisjonen⁸ påpekte i 2023 at det fortsatt er en utfordring med omdisponering og nedbygging av den beste matjorda og arealer som går ut av drift. Mesteparten av omdisponeringen av jordbruksarealer skjer i sentrale områder og i klimasoner der arealene er godt egnet for matkorn eller andre matvekster, mens nydyrkingen skjer i klimasoner som er mindre egnet for slik produksjon. Norge er i all hovedsak selvforsynte med kjøtt, egg og meieriprodukter, men ikke med korn til menneskemat eller dyrefôr⁹.

Ved behandlingen av meld. St. 11 (2023–2024) ba Stortinget regjeringen om å arbeide etter et mål om at 50 prosent selvforsyning, korrigert for import av fôr, skal nås innen 2030¹⁰. En slik økning vil kreve en betydelig vekst i jordbruksproduksjonen i Norge.

Norge har altså et begrenset areal som er egnet for matproduksjon. Samtidig er det et politisk mål at norsk matproduksjon skal økes. Viktigheten av jordvern for nasjonal matsikkerhet er styrket i lys av en endret geopolitisk situasjon, konsekvenser av klimaendringer og andre forhold som påvirker global matproduksjon. Omdisponeringen går ned, men det er fortsatt for mye matjord som omdisponeres dersom jordvernmålet skal nås.

2.2 Regelverk, verktøy, veiledning og kartgrunnlag for å ivareta jordbruksarealene

2.2.1 Jordloven og plan- og bygningsloven

Jordloven og plan- og bygningsloven (pbl.) utgjør det rettslige grunnlaget for kommunenes forvaltning av jordbruksareal.

Etter jordloven skal dyrka og dyrkbar jord ikke brukes til annet enn jordbruksproduksjon jf. § 9. Formålet med forbudet er å verne produktive arealer og jordsmonnet. Det grunnleggende formålet med bestemmelsen er jordvern, det vil si å sikre matproduserende areal¹¹. Jf. rundskriv M-2/2021 legger forbudet mot omdisponering opp til et strengt jordvern. Kun i «særlege høve» åpner loven for å dispensere fra forbudet. De siste årene har rundt 20 prosent av omdisponeringen av dyrka og dyrkbar jord skjedd etter behandling av søknader etter jordloven¹².

Den største andelen omdisponering av jordbruksareal, rundt 80 prosent, skjer ved planvedtak etter plan- og bygningsloven. Det har vært en villet utvikling at mest mulig av arealdisponeringen skjer gjennom helhetlig og langsiktig planlegging, der ulike behov og alternativer veies opp mot hverandre gjennom en grundig prosess. Kommunen er lokal planmyndighet og skal gjennom sin arealplanlegging ivareta både kommunale, regionale og nasjonale mål, interesser og oppgaver.

Jordvern er løftet som et nasjonalt hensyn kommunen skal ivareta i sin planlegging. Jordvernet har blitt styrket de siste årene blant annet ved vedtak og oppdateringer av nasjonal jordvernstrategi, ved fastsettelse og innstramminger av et eget nasjonalt mål for jordvern, vedtak av nye nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging¹³ og ved fastsettelse av nye statlige planretningslinjer for arealbruk og mobilitet¹⁴.

⁸ Riksrevisjonen, Dokument 3:4 (2023–2024) Matsikkerhet og beredskap på landbruksområdet, 2023

⁹ Riksrevisjonen, Dokument 3:4 (2023–2024) Matsikkerhet og beredskap på landbruksområdet, 2023

¹⁰ Innst. 258 S (2023–2024) Innstilling fra næringskomiteen om Strategi for auka sjølvforsyning av jordbruksvarer og plan for opptrapping av inntektsmulighetene i jordbruket

¹¹ Rundskriv M-2/2021 Driveplikt, omdisponering og deling etter lov 12. mai 1995 nr. 23 om jord (jordlova) §§ 8, 9 og 12.

¹² Landbruksdirektoratet, KOSTRA landbruk – ei vurdering av rapporteringa for 2023, 2024

¹³ Kommunal- og distriktsdepartementet, Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging, 2023

¹⁴ Kommunal- og distriktsdepartementet, Statlige planretningslinjer for arealbruk og mobilitet, 2024

Det er sendt ut en rekke brev fra landbruks- og matministeren og kommunal- og distriktsministeren til landets kommuner, fylkeskommuner og statsforvaltere, der viktigheten av jordvernet blir påpekt. Statsforvalteren er innsigelsesmyndighet på jordvern og skal vurdere å fremme innsigelse når kommuner legger ut arealer til en bruk som er i strid med nasjonale og vesentlige regionale jordverninteresser. I januar 2025 sendte LMD ut et rundskriv til alle landets statsforvaltere for å klargjøre innsigelsespraksis innenfor jordvern¹⁵.

2.2.2 Verktøy og veiledning

Fordi kommunene er nasjonal planmyndighet, og dermed skal ivareta jordvernet gjennom sin planlegging, er mange av virkemidlene for å fremme jordvernet innrettet for å hjelpe kommunene i dette arbeidet. Veiledning og verktøy for kommunal arealforvaltning er samlet på Landbruksdirektoratets nettsider om jordvern, [Jordvern i kommunal og regional planlegging](#):

- [Veileder om jordvern og planlegging etter plan- og bygningsloven](#) gir veiledning i hvordan jordressursene kan ivaretas gjennom kommunal og regional planlegging etter plan- og bygningsloven.
- [Veileder i opprettelse av kjerneområde landbruk](#) gir kommunen veiledning i kartlegging av arealer som er viktige for å ivareta matproduksjon og opprettholdelse av jordbrukets kulturlandskap. Kjerneområde landbruk tegnes inn på kommunekartet og kan brukes for å trekke en langsiktig grønn grense, en såkalt «grønn strek».
- [Verktøykasse for jordvern](#) samler ulike verktøy, veiledere og annen informasjon som kan være nyttig i arbeidet med jordvern.

NIBIO har også en rekke verktøy som kan hjelpe kommunene å ivareta jordvernet:

- [Arealbarometer](#) viser produksjonsgrunnlaget for jord- og skogbruk ned på kommunenivå og kan blant annet brukes i kommunale planprosesser.
- Kartinnsynsløsningen Kilden samler mange nyttige verktøy som kan brukes for å ivareta jordvernet i kommunale og regionale planprosesser:
 - [Arealrapport](#): Verktøy for å frembringe rapport med kart og arealtall for ulike tema, herunder for eksempel arealer av dyrka og dyrkbar jord, skog og myr.
 - [KOSTRA-applikasjon](#): Verktøy for å beregne arealer for rapportering i kommune-stat-rapporteringen (KOSTRA).
 - [Jordsmonnkart](#): For arealer som er jordsmonnkartlagt er det kartlag som deler jordbruksarealene inn i tre klasser etter jordegenskaper som er viktige for den agronomiske bruken av jorda.
 - [Verdikartlag](#): Kartlagene deler jordbruksareal inn i ulike verdiklasser ut fra metodikken i Statens vegvesens håndbok V712 om konsekvensanalyser.
 - [Jordbruksareal som kan være ute av drift](#): Kartlaget baserer seg på om det er betalt ut produksjonstilskudd på arealet eller ikke. Slike arealer *kan* være ute av drift. Kartlaget kan for eksempel være nyttig i kommunens oppfølging av driveplikten.

En egen [tilskuddsordning for utarbeiding av kommunale jordvernstrategier](#) ble etablert i 2022 for å øke kunnskapen om jordbruksarealer og styrke jordvernet i kommunale planprosesser. Målet er å redusere omdisponeringen av dyrka og dyrkbar jord og sikre en mer langsiktig arealplanlegging. Både strategidokumentet og prosessen med å utarbeide det bidrar til økt bevissthet om verdien av dyrka jord i kommunen. Det er laget en egen [veileder for utarbeiding av kommunal jordvernstrategi](#).

¹⁵ Rundskriv M-1/2025 Nasjonale og vesentlige regionale interesser innanfor jordvern - klargjering av motsegnspraksisen

2.2.3 Nærmere om kartgrunnlaget

NIBIOs ulike kartlag over jordressursene ligger i kartinnsynsløsningen Kilden. Under gis en oversikt over de ulike kartlagene.

Jordsmonniskart

For arealer som er [jordsmonniskartlagt](#), er det utarbeidet [kartlag](#) som deler jordbruksarealene inn i tre klasser etter jordegenskaper som er viktige for den agronomiske bruken av jorda. Kartene dekker nesten 60 prosent av den fulldyrka og overflatedyrka jorda i landet¹⁶. Dette tallet øker med om lag 1 prosent hvert år. Det meste av Østlandet, Trøndelag og Jæren er dekket, men det er lite dekning i fjell- og dalbygdene i Innlandet, på Vestlandet og i Nord-Norge. Det er i hovedsak fulldyrka og overflatedyrka jord som er kartlagt.

AR5

[AR5](#) er et nasjonalt, heldekkende kart som viser arealressursene ut fra produksjonsgrunnlaget for jord- og skogbruk. Jordbruksarealet er delt i tre arealtyper etter dyrkingsgrad, herunder fulldyrka jord, overflatedyrka jord og innmarksbeite. Videre er jordbruksarealene inndelt i tre kategorier etter grunnforholdene: jorddekt, organisk jordlag og grunnlendt.

Det er potensiell bruk, og ikke faktisk bruk, som ligger til grunn for klassifiseringen i AR5. Det vil si at areal kun omklassifiseres når eventuell gjengroingsprosess eller forfall er kommet så langt at det kreves større investering i tid og kostnad før en kan pløye eller høste arealet igjen. Klassifiseringen blir også gjort uavhengig av eventuelt vedtak om omdisponering.

Verdiklassekartlagene

Verdiklassekartene er en kartserie som deler jordbruksareal og dyrkbar jord inn i fire verdiklasser ut fra metodikken i Statens vegvesens håndbok V712 om konsekvensanalyser. Serien består av tre kartlag basert på [jordsmonniskartlegging](#), [AR5](#) og [digitalt markslagskart \(DMK\)](#), samt kartlag over [dyrkbar jord](#). For areal med jordsmonniskart er temakartet jordressursklasser brukt som utgangspunkt. I tillegg er helningsgrad og fjell i dagen tatt med i verdiklassene. Helning over 1:3 samt registrering av fjell i dagen gir redusert verdiklasse. Det er fire verdiklasser, fra svært stor til noe verdi. For areal uten jordsmonniskart er verdiklassene satt etter egenskaper fra AR5 kombinert med opplysninger om driftstilstand fra digitall markslagskart (DMK). Her er alt jordbruksareal fordelt på tre klasser, fra stor til noe verdi. Verdiklassene settes uavhengig av klimasoner.

AR50

[AR50](#) viser Norges arealressurser tilpasset målestokk fra 1:20 000 til 1:100 000. Kartene gir forenklet informasjon på oversiktsnivå. AR50 kan eksempelvis brukes for å vise større sammenhengende jordbruksareal. Tilsvarende generalisering kan ifølge NIBIO gjøres av kartserien med verdiklasser for jordbruksareal.

2.2.4 Pågående prosesser

Etablering av et eventuelt register bør ses i sammenheng med andre prosesser som pågår. Under oppsummerer vi noen av disse prosessene.

Vernehjemmel i jordloven

I oppdatert nasjonal jordvernstrategi fra 2023 heter det at regjeringen vil utrede en lovendring i jordloven med sikte på et sterkere vern av de viktigste jordbruksarealene. En slik vernehjemmel ble utredet av Statens landbruksforvaltning i 2009¹⁷, uten at det ble gått videre med lovarbeid. I sterkere vern-rapporten (2022)

¹⁶ NIBIO-notat Temakart og kartbasert løsning for fremstilling av viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse (2025)

¹⁷ Statens landbruksforvaltning, Vernehjemmel i jordloven, 2009

ble vernehjemmel som virkemiddel beskrevet. Arbeidsgruppa konkluderte med at en eventuell vernehjemmel kan være et nytt og velegnet tiltak for å heve statusen på de viktigste jordbruksarealene. Vern har en egen status ved at vernet skjer ved kongelig resolusjon og er varig, noe som bare staten selv eventuelt vil kunne oppheve.

Ressursgrunnlaget for landbasert matproduksjon

I 2023 startet NIBIO en egeninitiert fremtidssatsing kalt *Ressursgrunnlaget for landbasert matproduksjon*. Arbeidet i satsingen går over fire år og avsluttes i juni 2026. En av arbeidspakkene handler om verdifulle jordbruksareal, hvor NIBIO vil avdekke behov for arealverdsetting i Norge.

I fremtidssatsingen er det i tillegg arbeidet med temakartet presentert under kapittel 4.3 Gjennom fremtidssatsingen jobber NIBIO også med å lage et oppdatert kart som skal vise agroklimatiske soner.

Areal-, natur- og jordbruksarealregnskap

Regjeringen vil bidra til å etablere et arealregnskap for Norge. Et fullstendig arealregnskap vil være en heldekkende oversikt som forteller om tilgang og avgang av bebygd og ubebygd areal, både gjennomført og planlagt arealdisponering. I oppdatert nasjonal jordvernstrategi (2023) skriver regjeringen at den vil bidra til å utvikle et jordbruksarealregnskap. Dette henger sammen med et at det ved et innskjerpet jordvernmål i økende grad vil være behov for et system som kan holde regnskap over omdisponering og nedbygging av jordbruksareal.

Det foregår altså flere parallelle prosesser knyttet til areal- og naturregnskap. Kommunal- og distriktsdepartementet har blant annet utarbeidet en veileder for bruk av arealregnskap som verktøy i kommuneplan.

Nytt kartlag for dyrkbar jord

NIBIO er i slutfasen av en oppdatering av kartlaget for dyrkbar jord. Dette er en oppfølging av oppdatert nasjonal jordvernstrategi (2023).

2.3 Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA)

Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA) er et kunnskapsgrunnlag og en oversikt over de kulturhistorisk viktigste landskapene i landet. Det er videre et verktøy for kommunal planlegging og sektorplanlegging. KULA utarbeides av Riksantikvaren på oppdrag fra Klima- og miljødepartementet, og er også en oppfølging av Europarådets landskapskonvensjon. KULA utarbeides i et nært samarbeid med fylkeskommunen og Sametinget og i kontakt med aktuelle kommuner. KULA-registeret har tjent som inspirasjon bak tanken om et sentralt register over viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse. Det er derfor interessant å gå nærmere inn på formål og prosess for utvelgelse av områder i KULA-registeret.

Formål, grunnlag og tematisk avgrensning

Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA) er et oppdrag fra Klima- og miljødepartementet der målet er å:

- bidra til oversikt over landskap av nasjonal kulturhistorisk interesse
- bidra til økt kunnskap og bevissthet om landskap i kommuner og relevante sektorer
- styrke kulturmiljøforvaltningen som aktør i forvaltning av landskap

Riksantikvaren velger ut kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse i alle fylker i nært samarbeid med fylkeskommunene og Sametinget og med involvering av kommunene. Områdene inngår i kategorien kulturmiljø/landskap som «Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse» i kulturminnedatabasen Askeladden. Landskapene legges inn fortløpende etter hvert som fylkene ferdigstilles.

Det er utarbeidet en faglig [metodeveileder](#)¹⁸ primært rettet mot fylkeskommuner og Sametinget. Veilederen presenterer metoden for å beskrive landskapene som bør inngå i KULA, identifisere landskapskarakteren og de nasjonale interessene for hvert område, samt hva landskapene er sårbare for. Det er også utarbeidet en [veileder](#)¹⁹ rettet mot de som skal forvalte KULA-områdene.

Prosess for utvelgelse av områder til KULA-registeret

Arbeidet med KULA foregår fylkesvis, og Riksantikvaren inngår samarbeidsavtaler om kjøp av tjenester med fylkeskommuner og Sametinget. Kulturmiljøforvaltningen i fylkeskommunene og Sametinget leverer forslag til aktuelle landskap basert på kunnskap om arealer med store kulturhistoriske verdier. Gjennom dialog og befaringer lander Riksantikvaren et foreløpig utvalg med aktuelle landskap som dekker det kulturhistoriske mangfoldet i et fylke. Et foreløpig utvalg presenteres deretter for berørte kommuner gjennom dialog- og innspillmøter.

Et utkast med beskrivelse av landskapet, begrunnelse for hvorfor landskapet har nasjonal interesse, beskrivelse av landskapskarakter og hva landskapet er sårbart for sendes så på en bred høring til alle berørte kommuner og aktuelle statlige og regionale organisasjoner, etater, museer, historielag m.fl. I løpet av høringsperioden inviterer Riksantikvaren til digitale informasjons-/ høringsmøter, der både KULA-prosjektet og alle de foreslåtte landskapene presenteres. I tillegg holder Riksantikvaren dialog underveis med enkelt-høringsparter, og supplerende befaringer og deltagelse på møter i kommunene der det er ønske om det.

Etter høringen beslutter Riksantikvaren hvilke landskap som skal inkluderes i KULA. Rapporten blir ferdigstilt og sendt høringspartene med et utfyllende notat hvor høringsinnspillene er omtalt, og områdene/landskapene legges inn i kulturmiljødatabasen Askeladden og publikumsløsningen Kulturminnesøk.

Riksantikvaren har et overordna ansvar for registeret, men det er fylkeskommunen/Sametinget som følger opp kulturmiljøene og landskapene i plansammenheng. Disse gir råd og veiledning til kommunen,

¹⁸ Riksantikvaren, *Korleis velge ut kulturmiljø og landskap av nasjonal interesse*

¹⁹ Riksantikvaren, *Korleis forvalte kulturmiljø og landskap av nasjonal interesse*

vurderer innsigelse dersom det er tiltak/planer som er i vesentlig konflikt med de nasjonale interessene, og tar selv hensyn til disse arealene i sin planlegging.

3 Viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse

I dette kapittelet drøfter vi hvilke egenskaper som bør kjennetegne jordbruksarealer som inngår i et eventuelt nasjonalt register, og konkluderer med at produksjonspotensial og geografisk spredning er de mest sentrale kriteriene. Direktoratet vurderer at et eventuelt register bør avgrenses til en mindre andel av jordbruksarealet, og at kriteriene må være objektive og etterprøvbare. I kapittelet diskuterer vi også mulige bruksområder for et register, som blant annet styrket vern og økt bevissthet om jordvern.

3.1 Hvilken type arealer bør inngå i et register over viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse?

For å kunne si noe om hvordan et register over viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse kan bygges opp og se ut, har et helt sentralt spørsmål for utredningen vært hvilke egenskaper som kjennetegner slike arealer. Det har også vært viktig å diskutere registerets omfang, hva registeret kan brukes til og hvilken merverdi et register vil gi. Direktoratet har fått innspill fra referansegruppa, hvor diskusjonen i gruppa ble konsentrert rundt disse spørsmålene:

- Hvilke egenskaper kjennetegner viktige jordbruksarealer?
- Hvor stort omfang skal et eventuelt register ha – hvor går grensen for hva som er innenfor og utenfor definisjonen av «viktige jordbruksarealer»?
- Hva kan et register brukes til?

3.1.1 Hvilke egenskaper kjennetegner viktige jordbruksarealer?

Det er mange gode grunner til at jordbruksareal bør tas vare på og vernes for framtida. I denne utredningen skal vi imidlertid bare peke på hvilke arealer som er de *viktige* arealene og som derfor bør inngå i et nasjonalt register. Det er derfor sentralt å angi hvilke typer arealer dette er, og dermed hvilke kriterier som skal legges til grunn ved utvelgelsen.

I utredningsarbeidet har referansegruppa kommet med innspill til hva som bør vektlegges ved utvelgelse av viktige jordbruksarealer til et nasjonalt register. Innspillene dekker et vidt spenn av faktorer og egenskaper:

- Matproduserende egenskaper
- Mulighet for å drive landbruk over hele landet
- Landbrukets kulturelle verdi
- Kulturlandskapsverdier
- Friluftsliv
- Nærhet til konsument
- Biologisk mangfold
- Klimatilpasning

Referansegruppa har pekt på at det å sikre viktige arealer for matproduksjon bør stå sentralt ved utvelgelse av viktige jordbruksarealer. Særlig sett i lys av målet om økt selvforsyning, det endrede geopolitiske bildet, klimaendringer og behovet for økt beredskap. Flere i gruppa trekker også fram hensynet til å kunne drive landbruk over hele landet. Dette både for å ivareta distriktpolitiske hensyn, men også i en beredskapssammenheng. Geografisk spredning av jordbruksarealene gjør oss mindre sårbare ved langvarige tørkeperioder i deler av landet, eller i tilfeller der deler av landet blir avsondret for eksempel i forbindelse med en eventuell invasjon av fremmede makter. Landbrukets betydning for sysselsetting lokalt, transport og nærhet til større deler av befolkningen ble også trukket fram av enkelte.

Landbrukets kulturverdi, bevaring av kulturlandskapet, mulighet for friluftsliv og ivaretagelse av kulturminner ble også trukket fram av referansegruppa som viktige hensyn. Areal og utmarksressurser i tilknytning til jordbruksarealene og hele gårdens ressurser, ble nevnt av enkelte. Det ble også påpekt at

biologisk mangfold og klimatilpasning, med oversikt over flomutsatte områder, kan være noe et register kan bidra til å synliggjøre.

Referansegruppa har påpekt at kriteriene for hva som utgjør «viktige jordbruksarealer» bør være objektive i betydningen etterprøvbare, og enkelte påpekte også at de bør være tidløse. Videre at utvelgelsen bør ta utgangspunkt i datasett som allerede eksisterer og er underlagt et vedlikeholdsregime. Inngangsdatasett og vurderingskriterier må være så enkle som mulig. Videre har referansegruppa påpekt at det er jordressursens kvaliteter som bør være utgangspunktet for utvelgelsen, ikke dagens bruk av ressursen eller dagens planstatus.

Landbruksdirektoratets vurdering

Landbruksdirektoratet ser at innspillene fra referansegruppa nærmest dekker alt som jordressursene bidrar til å ivareta, fra matproduksjon til friluftsliv og klimatilpasning. Dette er gode og vektige argumenter for jordvern.

Direktoratet fremholder at i en vurdering av hva som er de *viktige* jordbruksarealene, må det være jordbrukets viktigste oppgave som må tillegges mest vekt, nemlig produksjon av mat. Bevaring av jordbruksarealene for å sikre dagens befolkning og våre etterkommere muligheten til å dyrke mat har førsteprioritet. Som nevnt over har evnen til matproduksjon fått høynet oppmerksomhet gitt den geopolitiske situasjonen. Hva som er de viktige jordbruksarealene, vil da avhenge av produksjonspotensialet til jorda. Sterkere vern-rapporten peker også på viktige arealer for matproduksjon, selv om det der også åpnes for at andre faktorer enn produksjonspotensial kan være relevante.

Landbruksdirektoratet vurderer det imidlertid slik at det ikke kun er arealene med størst produksjonspotensial som bør inngå i et register over viktige jordbruksareal. I så fall kan vi risikere at det nærmest bare blir de beste matkornarealene på flatbygdene på Østlandet og i Trøndelag som vil inngå i et eventuelt register. Direktoratet stiller seg bak referansegruppas vurdering av at også beredskap, og dermed geografisk spredning av arealene, bør være et kriterium.

Når det gjelder de øvrige egenskapene for jordbruksareal som er spilt inn til utredningen, vurderer direktoratet at disse er gode argumenter for hvorfor det er viktig å ta vare på også de arealene som ikke er viktigst for matproduksjon. Vi mener likevel at disse må ivaretas gjennom det generelle jordvernet, og gjennom andre virkemidler. Eksempelvis bidrar miljøvirkemidlene i jordbruket, som regionale miljøtilskudd (RMP), utvalgte kulturlandskap i jordbruket (UKL) og spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) til at biologisk mangfold og landskapsverdier ivaretas. Det er uheldig om et for vidt spekter av kriterier gjør et eventuelt register så omfattende at ingenting særskilt ivaretas med det.

Direktoratet peker, i likhet med referansegruppa, på at kriteriene for utvelgelse bør være objektive og etterprøvbare. Dette for å skape tillit til at det faktisk er de viktige jordbruksarealene som inngår i et slikt register. Dette gjelder uavhengig av hvilken type utvelgelsesprosess man legger opp til. Se kapittel 4 om dette.

3.1.2 Hvilket omfang bør registeret ha?

Omfanget av registeret, altså hvor mye areal det bør omfatte, er også av betydning. Referansegruppa har spilt inn at det er naturlig at de viktigste jordbruksarealene i de beste klimasonene inngår i registeret, samtidig som arealer i andre deler av landet også bør inngå, jf. hensynet til beredskap nevnt i kap. 3.1.1 over. Referansegruppas medlemmer har i tillegg trukket fram små arealer, marginale arealer, innklemte arealer i sentrale strøk og beitearealer, som viktige. Det har også blitt påpekt at all god jord i Norge i utgangspunktet allerede er dyrket opp, og at vi bør ta vare på disse arealene, også gjennom et eventuelt register.

Landbruksdirektoratets vurdering

At registeret skal omfatte de *viktige* jordbruksarealene antyder at det kun er en mindre andel av jordbruksarealet som skal inngå i registeret. Omfanget av registeret avhenger likevel først og fremst av

hvilke egenskaper som legges til grunn for utvelgelsen jf. kap. 3.1.1 over. For effektiv jordbruksdrift er det et argument i seg selv at et areal bør være av en viss størrelse for å inngå i registeret.

3.2 Hva kan et register brukes til?

Det ligger ikke til oppdraget å utrede hva et register over viktige jordbruksareal skal brukes til. For å kunne si noe om kriterier og prosess for etablering av register, er det likevel viktig å ha en formening om framtidig bruk. Dette vil også være av betydning ved vurdering av konsekvenser for arealer i og utenfor registeret. Referansegruppa har gitt innspill til bruken av et eventuelt register og har pekt på følgende muligheter:

- Register som virkemiddel for økt bevissthet og oppmerksomhet om jordvern
- Register for å tydeliggjøre og styrke innsigelsesgrunnlaget
- Register for å gi arealene innenfor et sterkere vern
- Register for å styre utbygging
- Register for å peke ut områder for planvask

3.2.1 Register som virkemiddel for økt bevissthet og oppmerksomhet

Flere i referansegruppa har pekt på at et register kan være et virkemiddel for å skape oppmerksomhet om jordvern og hvilke jordbruksarealer som særskilt bør tas vare på i kommunene. Registeret kan bidra til bevisstgjøring for politikerne og innbyggerne lokalt og være et kunnskapsgrunnlag som bidrar til gode interesseavveininger.

Referansegruppa påpekte imidlertid også at det allerede finnes flere andre virkemidler som bidrar til bevisstgjøring rundt jordvernet. Gruppa pekte for eksempel på kommunale jordvernstrategier, utpeking av kjerneområder for landbruk med påfølgende «grønn strek» eller hensynssone etter plan- og bygningsloven og nasjonale føringer gjennom jordvernbrief, nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging, samt de nye statlige planretningslinjene for arealbruk og mobilitet.

Landbruksdirektoratets vurdering

Direktoratet peker i likhet med referansegruppa på at et register kan være et nyttig virkemiddel for å skape økt lokal oppmerksomhet rundt jordvernet, både hos politikere og hos den øvrige befolkningen. Dette vil ikke nødvendigvis bare gjelde for arealene som blir tatt inn i et eventuelt register, men også for jordvernet generelt. Oppmerksomheten vil i hovedsak oppstå som følge av utvelgelsesprosessen, og graden av lokal medvirkning vil derfor være avgjørende.

På samme måte som referansegruppa, peker direktoratet også på andre eksisterende virkemidler, som bidrar til økt lokal bevissthet og oppmerksomhet rundt jordvernet. Tilskudd til kommunale jordvernstrategier ble etablert i 2022. Formålet med kommunale jordvernstrategier er nettopp økt kunnskap om jordbruksarealene og oppmerksomhet rundt jordvernet i planprosesser. Strategien skal være politisk forankret og bli til gjennom bred medvirkning lokalt. Kommunene kan også etablere kjerneområder for landbruk med påfølgende «grønn strek» eller hensynssone etter plan- og bygningsloven. Statsforvalterne har over lang tid jobbet med å veilede kommunene og øke oppmerksomheten rundt nasjonale mål og føringer rundt jordvern.

3.2.2 Register som grunnlag for å styrke eller tydeliggjøre innsigelsesgrunnlaget

Enkelte i referansegruppa påpekte at et register over viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse kan styrke innsigelsesgrunnlaget for jordvernensyn i plansaker. Andre mente at innsigelsesgrunnlaget allerede er svært godt og at etablering av et eventuelt register heller bør ha som konsekvens at det totale antallet jordverninnsigelser går ned. Dette fordi kommunene selv bør planlegge slik at arealer innenfor registeret ikke omdisponeres, og dermed ikke blir gjenstand for eventuelle jordverninnsigelser.

Landbruksdirektoratets vurdering

Innsigelsesgrunnlaget på jordvern er styrket og tydeliggjort de senere år. Vi har fått nye nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging (2023), nye statlige planretningslinjer for arealbruk og mobilitet (2024) og nytt innsigelsesrundskriv for jordvern (2025). Landbruksdirektoratet peker på at disse gir klare føringer for hvilke jordbruksarealer som er de viktigste å ta vare på. Samtidig fremhever direktoratet at det under gjeldende strenge nasjonale jordvernmål vil være påkrevet å unngå så mye omdisponering som mulig, også på mer marginale arealer. Dette erfarer vi at statsforvalterne også bidrar til gjennom sin innsigelsespraksis.

3.2.3 Register for å gi arealene innenfor et sterkere vern

Enkelte i referansegruppa påpekte at et register kan bidra til å styrke jordvernet, hvis arealer i registeret gis et definert vern, for eksempel gjennom en vernehjemmel i jordloven. Det er da viktig at arealene innenfor registeret får et styrket vern, samtidig som det generelle vernet av dyrka og dyrkbar jord utenfor registeret, ikke svekkes.

Landbruksdirektoratets vurdering

Et register vil kunne gi et sterkere vern for arealene som inngår i registeret. Både fordi det å være del av et slikt register i seg selv antagelig vil styrke statusen til arealet i plansammenheng, men i særlig grad dersom registeret kobles mot et definert vern. For eksempel, slik referansegruppa peker på, gjennom en vernehjemmel i jordloven. Utredning av en slik hjemmel er et av oppfølgingspunktene i oppdatert nasjonal jordvernstrategi. Direktoratet vil likevel påpeke at det ikke nødvendigvis er slik at et nasjonalt register vil kunne kobles opp mot en vernehjemmel. Vern er et inngripende virkemiddel, og det vil antageligvis være nødvendig med egne prosesser for å kartlegge hvilke arealer som egner seg for vern.

Direktoratet peker i likhet med referansegruppa på at etablering av et register ikke må få som konsekvens at arealer utenfor registeret får en svekket status i planprosesser. Dette kommer vi tilbake til i kap. 5.

3.2.4 Register for å styre utbygging

Av enkelte i referansegruppa ble det trukket fram at et register kan brukes til å styre utbyggingen, for eksempel ved vurdering av veitrasé i saker der omdisponering av jordbruksareal er uunngåelig. I slike tilfeller kan registeret brukes som verktøy for at den beste jorda bevares. Andre i gruppa påpekte imidlertid at vi allerede har gode verktøy for dette, helt konkret gjennom verdiklassekartlagene for jordbruksareal i Kilden som er nærmere presentert i kap. 2.2.3. Disse kartlagene brukes av veimyndighetene og kommunene i verdsettingsarbeidet i dag.

Landbruksdirektoratets vurdering

Landbruksdirektoratet vurderer det slik at et register kan være med på å styre utbyggingen og være nyttig i plansaker der det ligger an til å bli omdisponering av jordbruksareal. Det finnes allerede verktøy som i stor grad ivaretar dette.

3.2.5 Register for å peke ut områder for planvask

I løpet av innspillsrundene med referansegruppa, kom det fram at en mulig positiv konsekvens av et register er at det kan brukes til å legge særlig press på tilbakeføring av arealer som er i registeret, gjennom planvask. På denne måten kan arealer definert som viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse, men som er omdisponert til andre arealformål, i større grad tilbakeføres til LNFR-formål.

Landbruksdirektoratets vurdering

Et nasjonalt register kan føre til større oppmerksomhet på å tilbakeføre arealer som inngår i registeret, men som tidligere har blitt omdisponert til andre formål enn landbruk. Direktoratet peker likevel på at det er

liten sannsynlighet for at betydelige arealer som allerede er omdisponert til andre formål enn landbruk vil foreslås innlemmet i registeret.

4 Alternative måter å etablere et register på

Et register kan etableres på bakgrunn av ulike prosesser. I dette kapittelet beskriver og vurderer vi tre ulike måter å etablere et register på:

- 1) En tilpasset variant av KULA-registeret
- 2) En prosess der kommunene selv velger ut arealer
- 3) En kartbasert utvelgelse av arealer

Til slutt i kapittelet gir vi en samlet vurdering av alternativene.

4.1 Alternativ 1: En tilpasset variant av KULA-registeret

I oppdatert nasjonal jordvernstrategi fra 2023 vises det til KULA-registeret som modell for et eventuelt register over viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse. En KULA-lignende prosess er derfor ett av alternativene vi har vurdert for en eventuell etablering av register. For en nærmere beskrivelse av KULA, se kap. 2.3.

I arbeidet med utvelgelse av områder til KULA-registeret, har Riksantikvaren sammen med fylkeskommunene, Sametinget og kommunene en sentral rolle. Til et nasjonalt register over viktige jordbruksarealer, er det naturlig å se for seg at nasjonale (Landbruksdirektoratet), regionale (statsforvalterne) og lokale (kommunene) myndigheter på jordvern spiller tilsvarende roller.

I en prosess for utvelgelse etter KULA-modellen, vil det være naturlig at statsforvalteren har ansvar for å plukke ut et utvalg av viktige jordbruksarealer i hvert fylke/embete basert på eksisterende kunnskap og befaringer. På samme måte som for KULA, vil det være nødvendig å utarbeide en nasjonal veileder for dette arbeidet.

Med utgangspunkt i statsforvalterens forslag vil Landbruksdirektoratet, på bakgrunn av et sett med kriterier, måtte vurdere hvorvidt de foreslåtte arealene er av nasjonal interesse.

Når det foreligger et første utvalg av arealer i et fylke, tilsier KULA-modellen at utvalget presenteres for berørte kommuner gjennom dialog- og innspillmøter. Deretter at det blir utarbeidet et utkast som sendes på høring. Aktuelle høringsparter vil være kommuner, men også statlige og regionale etater og organisasjoner, foreninger, og forskningsinstitusjoner. Under høringen kan det være behov for dialog med høringspartene, blant annet gjennom supplerende befaringer og deltakelse på møter i kommunene. For eksempel kan det være behov for avklaringer knyttet til konsekvenser av å få arealer inn i et register.

Etter høringen vil en fylkesrapport om viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse bli ferdigstilt og sendt til orientering til høringspartene og berørte. Etter hvert som embetene blir ferdige med sine prosesser legges arealene inn i et sentralt register og avgrensningen fremstilles i kart.

4.2 Alternativ 2: Kommunene velger ut arealer til register

I dette kapittelet beskriver og vurderer vi et alternativ hvor det er kommunene som får hovedansvaret for hvilke arealer som skal inngå i registeret. Dette kan eksempelvis skje gjennom en prosess der kommunene oppfordres til å benytte metodikk for kjerneområde landbruk. Eventuelt kan det tas utgangspunkt i et temakart jf. omtale i alternativ 3 under.

Arealene registreres så i et sentralt, nasjonalt register. Dette kan være en webløsning eller et mer manuelt opplegg der kommunen sender inn områder som skal inn i registeret etter hvert som de er ferdige med å velge dem ut.

Prosess med utgangspunkt i metodikk for kjerneområde landbruk

Metodikken for kjerneområde landbruk har vært i bruk siden tidlig på 2000-tallet og har ifølge Landbruksdirektoratets undersøkelse²⁰ fra 2022 blitt tatt i bruk av 29 prosent av landets kommuner. Det er imidlertid mulig å se for seg at *alle* kommuner oppfordres til å gjennomføre en variant av prosessen for kjerneområde landbruk. Etter hvert som kommunene fastsetter sine kjerneområder, kan de meldes inn i et sentralt register.

Ifølge [veilederen](#) mener vi med «kjerneområde landbruk» de arealene i kommunen som er viktige for to av jordbrukets sentrale samfunnsoppgaver, nemlig matproduksjon og opprettholdelse av jordbrukets kulturlandskap. I denne sammenheng er det særlig den delen av metodikken som knytter seg til arealer for matproduksjon som er interessant.

Ved utpeking av kjerneområder vurderes blant annet jordsmonnets egenskaper, klima, terrengets hellingsgrad, samt arealets størrelse og arrondering. I veilederen pekes det på store sammenhengende jordbruksområder med god jordkvalitet og gunstig klima som viktigere arealer å gi langsiktig forvaltning enn andre. Det vil være en skjønnsmessig vurdering hvilke arealer som skal inngå i kjerneområde landbruk. Veilederen viser også hvordan kjerneområde landbruk kan fremstilles på kart.

Kjerneområde landbruk brukes i dag blant annet til å trekke langsiktig «grønn strek» i kommunenes plankart, danner grunnlag for hensynssoner i kommuneplanens arealdel, benyttes i konsekvensutredninger, samt ved behandling av dispensasjoner eller enkeltsaker etter jord- og konsesjonsloven. Dersom metodikken skal brukes for å utarbeide et register, kan det være nødvendig med enkelte justeringer og moderniseringer.

Prosess med utgangspunkt i nasjonalt temakart

Et alternativ til en variant av metodikk for kjerneområde landbruk, er at kommunene velger ut nasjonalt viktige jordbruksareal med utgangspunkt i et nasjonalt temakart. NIBIO har i vedlagt notat gjort en vurdering av hvordan dette kan gjøres (vedlegg 2).

I notatet beskriver NIBIO blant annet en variant der temakart sendes ut til kommunene sammen med en instruks for utvelgelsesarbeidet. Resultatet sendes så inn til NIBIO for registrering. Basert på erfaringer fra lignende prosesser, mener imidlertid NIBIO at denne måten å gjøre det på vil gi mye manuelt arbeid og ta lang tid. Videre peker NIBIO på at det vil bli krevende å sikre en helhetlig metodikk på denne måten og at det kan bli nødvendig at statsforvalteren koordinerer arbeidet.

NIBIO mener det mest hensiktsmessige er å utvikle en webløsning der kommunene velger ut arealer direkte ut fra et temakart. Løsningen vil være lett å bruke og bidra til en enhetlig framgangsmåte nasjonalt. NIBIO peker også på at en webløsning vil være enklere å oppdatere enn et opplegg basert på innsending av kart, enten digitalt eller papir jf. avsnittet over.

4.3 Alternativ 3: En kartbasert utvelgelse av arealer

I dette kapitlet beskriver og vurderer vi et alternativ for etablering av register som baserer seg på en ren kartbasert utvelgelse av viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse. Herunder utarbeidelse av temakart, samt en begrenset høring for å kvalitetssikre at kart og terreng stemmer overens.

En ren kartbasert utvelgelse av arealer handler om å bygge utvelgelsen på objektive kriterier med små muligheter for subjektive vurderinger av hvilke arealer som skal og ikke skal inngå i registeret. Dette alternativet legger altså kun opp til mindre medvirkning fra lokalt nivå, og da i hovedsak kun for å sikre at informasjonen som er registrert i kartene stemmer med den faktiske situasjonen på arealet.

I kapittel 3.1 kom vi fram til at det bør være de beste arealene for matproduksjon som inngår i registeret. Vi pekte også på at geografisk spredning, av beredskapshensyn, bør vektlegges. Kriteriene bør også være

²⁰ Landbruksdirektoratet, *Kommunale og regionale virkemidler for jordvern, 2022*

så objektive og etterprøvbare som mulig. På denne bakgrunnen har vi bedt NIBIO gjøre en vurdering av hvordan temakart og en kartbasert løsning for framstilling av nasjonalt viktige jordbruksareal kan opprettes. Notatet ligger vedlagt som vedlegg 2.

I notatet peker NIBIO på flere forhold som virker inn på jordbruksarealenes verdi og mulighetene for matproduksjon. Herunder kvaliteten på jorda og jordbruksarealene, arrondering, størrelse og beliggenhet på teigene, samt agroklimatiske forhold. NIBIO foreslår at et temakart for utvelgelse av viktige jordbruksarealer baseres på kartserien «Verdiklasser for jordbruksareal». Kartene baserer seg på egenskaper som enten ligger i jordsmonnkartet eller i arealressurskartet AR5, supplert med opplysninger om driftsforhold fra digitalt markslagskart (DMK). Inndelingen er gjort uavhengig av klimasoner, og vil dermed fungere likt uavhengig av hvilken landsdel det gjelder. Verdiklassekartet er nærmere omtalt i kap. 2.2.3 i denne rapporten.

Kartserien «Verdiklasser for jordbruksareal» gir en detaljert vurdering av enkeltarealer, men for å identifisere *nasjonalt* viktige jordbruksarealer foreslår NIBIO i notatet å generalisere kartet til en mer hensiktsmessig målestokk på en lignende måte som man gjør fra AR5 til AR50. I tillegg bør klimatiske forhold tas med i vurderingen, ved å koble verdiklassene til agroklimatiske soner for å differensiere jordbruksarealene etter deres produksjonspotensial. Et tredje sentralt element er arrondering, størrelse og beliggenhet, som ifølge NIBIO kan analyseres geografisk for å identifisere sammenhengende jordbruksområder og isolerte teiger. En slik kombinasjon av kartgrunnlag vil bidra til å gi et helhetlig bilde av arealenes verdi og betydning for nasjonal matproduksjon.

I notatet peker NIBIO på at det kan være hensiktsmessig å utarbeide to temakart. Ett temakart for høyproduktive arealer som bygger på prinsippene skissert ovenfor, og ett temakart som er rettet mot matberedskap. Det sistnevnte foreslår NIBIO at bygger på et arbeid presentert i rapporten «[Matproduksjonspotensiale i Oslo: betydning av arealressurser og kunnskap](#)»²¹.

Utover de objektive kriteriene som er nevnt over, mener Landbruksdirektoratet at det også er mulig å se for seg en videre prosess med en begrenset involvering av statsforvalterembetene og aktuelle kommuner. Hovedhensikten med prosessen er en utsjekk av om kart og terreng stemmer overens. Eventuelle endringer i kartet bør være faglig begrunnet.

4.4 Vurdering av alternativene

I dette delkapittelet gir vi en samlet vurdering av de tre hovedalternativene for etablering av sentralt register for viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse.

For at et eventuelt register skal ha den nødvendige legitimiteten, er det essensielt at arealene som inngår i det *faktisk* er de viktige jordbruksarealene. Ut fra drøftingen i kap. 3.1.1 vil det si arealer som har de beste matproduserende egenskapene, er av en viss størrelse og av beredskapshensyn ligger geografisk spredt over hele landet. Samtidig er det viktig at kriteriene for utvelgelse er objektive og etterprøvbare og at utvelgelsesprosessen ikke er for ressurskrevende. Det er også en fordel om en prosess ved utvelgelse av arealer kan bidra til å øke oppmerksomheten og bevisstheten rundt jordvern lokalt.

Vurdering av alternativ 1 - en tilpasset variant av KULA-registeret

Erfaring fra arbeidet med KULA-registeret er at selv om kommunene først ble involvert når et utvalg av landskap var gjort, har prosessen ført til bevisstgjøring rundt kulturmiljøverdier og eierskap til landskapene. Styrken til dette alternativet er derfor at det vil kunne bidra til oppmerksomhet og bevissthet rundt jordbruksarealene regionalt og lokalt. Det er derimot mer usikkert i hvor stor grad alle de viktige jordbruksarealene i hver kommune kommer til å inngå i registeret. Dette vil være avhengig av hvilke kriterier som legges til grunn for utvelgelse, og hvor stor grad av medbestemmelse kommunene vil få i den endelige utvelgelsen av arealer til registeret.

²¹NIBIO, *Matproduksjonspotensiale i Oslo: Betydning av arealressurser og kunnskap, 2024*

Landbruksdirektoratets største ankepunkt mot dette alternativet er likevel ressursbruken. Prosessen med å etablere et KULA-register har vært omfattende og svært ressurskrevende. Utarbeidelse av høringsutkast, høring, ferdigstilling av rapport, og ikke minst oppfølging av fylker og kommuner underveis i prosessen, har krevd mye ressurser både hos regional kulturmiljøforvaltning, og ikke minst hos Riksantikvaren. Arbeidet med registeret har pågått i over ti år, og pågår fremdeles.

Vurdering av alternativ 2 - kommunene velger ut arealer til register

Dette alternativet har den samme fordelen som KULA-varianten med at det engasjerer kommunene og bidrar til å øke oppmerksomheten rundt viktigheten av jordvern og om jordbruksarealene lokalt. Dette gjelder både ved bruk av en metode lik opprettelsen av kjerneområde landbruk, eller ved utvelgelse gjennom bruk av nasjonale temakart.

Landbruksdirektoratet mener imidlertid at det vil være bedre for legitimiteten til registeret at kommunene velger ut arealene som skal inngå ut fra et nasjonalt temakart utviklet av NIBIO. Dette fordi graden av skjønsmessige vurderinger av hvilke arealer som skal inngå i registeret vil være mindre enn ved bruk av metodikken for kjerneområde landbruk.

Som for KULA-varianten av et register, vil prosessen med utvelgelse av arealer være svært ressurskrevende. Med denne varianten vil en større del av arbeidet falle på kommunene. Vi vet at mange kommuner i dag er utfordret på kapasitet og kompetanse på landbruksområdet. Det er derfor usikkert om det er gjennomførbart å opprette et register dersom en så stor del av arbeidet legges på kommunene.

Vurdering av alternativ 3 – en kartbasert utvelgelse av arealer

Dette er det alternativet som i størst grad oppfyller kriteriet om objektivitet og etterprøvbarehet. Ved en objektiv utvelgelse av jordbruksarealer med de beste matproduserende egenskapene, som er av en viss størrelse og som av beredskapshensyn ligger geografisk spredt over hele landet, sikres legitimiteten til registeret. Dette alternativet vil også være mer effektivt og mindre ressurskrevende for alle forvaltningsnivå.

Innvendingen mot dette alternativet er imidlertid at det i mindre grad åpner for involvering av kommunene og ikke på samme måte som alternativene over vil føre til økt bevissthet rundt lokale jordbruksarealers viktighet for nasjonalt jordvern. Selv om det skal gjennomføres en lokal høring, er målet her først og fremst å finne ut om kart og terreng stemmer overens. Denne prosessen vil derfor ikke i samme grad føre til forankring og eierskap i kommunene.

4.5 Fremstilling og drift

For at et register skal holde seg aktuelt og være brukervennlig, er det viktig at det fremstilles på en enkel måte og at det er ressurser til å drifte og vedlikeholde det. Det må også være lett tilgjengelig både for plan- og landbruksavdelingene i kommunene.

Det er mulig å se for seg at det etableres et temakart for fremstilling av register av viktige jordbruksareal av nasjonal interesse. Landbruksdirektoratet peker på at det vil være naturlig at NIBIO, som allerede drifter nasjonale karttjenester, får i oppgave å administrere et eventuelt register. Dette fordrer at det følger ressurser med til utvikling og drift.

4.6 Økonomiske og administrative konsekvenser av alternativene

Landbruksdirektoratet har hentet inn kostnadsoverslag for de beskrevne alternativene for etablering av register fra NIBIO (vedlegg 2). Herunder etablering av temakart for utvelgelse og presentasjon av viktige arealer av nasjonal interesse, etablering av webløsning der kommunene velger ut arealer og etablering av en løsning der kommunene sender inn egne kartlegginger til NIBIO for digitalisering. Merk at kommunenes, statsforvaltners og Landbruksdirektoratets kostnader og ressursbruk ikke er vurdert.

Dersom det er ønskelig å gå videre med noen av alternativene, peker Landbruksdirektoratet på behovet for å gjøre ytterligere vurderinger av økonomiske og administrative konsekvenser. Anslagene under vil likevel gi en pekepinn.

Etablering av temakart

Temakart, som beskrevet i kapittel 4.3, som alene skal brukes til presentasjon av viktige jordbruksareal eller til kommunal utvelgelse av viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse, vil ifølge NIBIO trolig kreve rundt 800 000 kroner i etableringskostnader. Kartet bør også holdes oppdatert. Kostnad ved oppdatering anslås til rundt 200 000 kroner årlig, der beløpet må justeres i henhold til prisstigning og økte timekostnader.

Etablering av webløsning

En eventuell webløsning for utvelgelse av nasjonalt viktige områder bør også, slik vi skriver i kapittel 4.2, basere seg på temakartet som nevnt over.

Etablering av en webløsning vil ifølge NIBIO beløpe seg på rundt 1,5 mill. kroner i utviklingskostnad, og deretter minst 200 000 kroner i året i vedlikehold og drift. Beløpet må justeres i henhold til prisstigning og endringer i timepriser.

Løsning med manuell innsamling av data og oversendelse av data til NIBIO

En tenkt løsning der kommunene manuelt samler inn data og sender manus til eksempelvis NIBIO for digitalisering vil være kostnadskrevende. Det er mulig en slik organisering vil kreve rundt 800 000 kroner første år og deretter 300 000-500 000 kroner i året til arbeidet avsluttes, og data i registeret ikke lenger skal vedlikeholdes. Beløpet må justeres i henhold til prisstigning og endringer i timepriser. Det vil trolig være også være nyttig å etablere et enkelt temakart som grunnlag, om denne modellen velges.

Etablering av et register tilsvarende KULA

I prosessen med å få etablert KULA kjøpte Riksantikvaren tjenester av fylkeskommunene og Sametinget. Det ble kjøpt tjenester for et sted mellom 150 000 til 300 000 kroner i hvert fylke. Vi må anta at det vil påløpe kostnader knyttet til fremstilling av registeret på kart.

5 Registerets konsekvenser for jordbruksområdene

I dette kapittelet drøfter vi hvilke konsekvenser et register kan få for arealene som inngår – og ikke inngår – i registeret. Det understrekes at et register kan bidra til økt bevissthet og styrket vern for utvalgte arealer, men at det samtidig er avgjørende at vern og forvaltning av jordbruksarealer utenfor registeret ikke svekkes. Direktoratet peker på utilsiktede effekter, herunder at arealer utenfor registeret kan få lavere beskyttelse enn i dag.

De beste jordbruksarealene for produksjon av mat ligger ofte i områdene der det befinner seg flest mennesker. Dette henger sammen med at folk har bosatt seg i de mest fruktbare områdene som er enklest å dyrke opp og som gir de beste avlingene. Disse områdene er derfor også ofte de arealene som er mest utsatt for utbyggingspress. Mange av disse arealene vil være aktuelle for et eventuelt register over viktige jordbruksareal av nasjonal interesse.

Jordvernet er styrket i flere omganger siden det første jordvernmålet ble vedtatt i 2004. Jordvernmålet er skjerpet flere ganger og nasjonal jordvernstrategi er oppdatert med stadig nye tiltak som har gitt jordvernet økt oppmerksomhet. Terskelen for å ta i bruk jordbruksareal til andre formål er hevet, selv om hensynet til jordvern også i dag må vike for andre viktige samfunnsinteresser innimellom. Alt jordbruksareal omfattes av jordvernmålet og det fremmes innsigelse også på små og marginale arealer. Særlig dersom samfunnsnyttien av omdisponeringen vurderes som mindre.

Som vist i kapittel 2 er det gjort mye for å forsterke jordvernet. Det er utarbeidet en rekke veiledere for å ivareta jordvern i lokal og regional planlegging og jordvernet kommer tydeligere fram i statlige planretningslinjer og nasjonale forventninger. Samtidig er innsigelsespraksisen tydeliggjort gjennom rundskriv til statsforvalterne. Det er også utarbeidet en rekke kart og kartverktøy som skal gjøre det enklere for kommunene å ta gode valg for jordvernet. Dagens veiledning, føringer og verktøy skiller i tillegg tydelig på kvaliteten av jordbruksareal, slik at de nasjonalt viktige arealene allerede ivaretas særskilt. I kapittel 2.2.4 har vi også vist at det i dag pågår en rekke andre prosesser som skal bidra til å styrke jordvernet.

Høyproduktive jordbruksarealer er en svært begrenset ressurs i Norge. Det kan derfor være fornuftig at nettopp disse arealene gis et sterkere vern. Det kan likevel ligge en kommunikasjonsutfordring i å formidle at styrking av statusen til arealene som ligger i et eventuelt register, ikke må medføre en svekkelse av statusen til arealene som havner utenfor.

Referansegruppa i dette utredningsarbeidet har uttrykt bekymring for at et register over viktige jordbruksareal kan få negative konsekvenser for arealene som havner utenfor. Enkelte representanter i gruppa gjenkjenner denne problematikken fra kommuner med arealer som er kartlagt etter metodikken for kjerneområde landbruk, der det oppleves som at arealene som faller utenfor i enkelte tilfeller har fått en lavere status. Også i KULA-områder er dette en kjent problematikk. Dette reflekteres også i at innspillene fra referansegruppa på hvilke typer arealer som bør inkluderes i et register, favner over et vidt spenn av egenskaper og dermed omfatter det meste av jordbruksarealet.

En eventuell opprettelse av et register over viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse vil være en del av en forsterket virkemiddelbruk for å ivareta jordvernet. Det er et selvstendig poeng at arealer innenfor et register skal ha en høyere status enn arealer utenfor. Det er imidlertid helt avgjørende at denne statusen kommer av at terskelen heves for arealene innenfor, heller enn at terskelen senkes for arealene utenfor. Dersom ikke arealene i et register løftes gjennom kobling til andre virkemidler, for eksempel en vernehjemmel i jordloven eller virkemidler etter plan- og bygningsloven, er direktoratet usikker på om det er mulig å heve statusen på disse arealene uten samtidig å senke statusen på arealene utenfor.

6 **Anbefalinger**

I dette kapittelet oppsummerer vi konklusjonene i utredningen og kommer med våre endelige anbefalinger.

Nye virkemidler som kan bidra til å styrke jordvernet og bevare jordbruksarealene for framtidige generasjoner er ønskelig. Dette gjelder særlig de arealene som er viktigst for nasjonal matproduksjon.

Som vi har vist i denne utredningen, er det gjort mye for å styrke jordvernet. Styringssignaler har gitt økt oppmerksomhet rundt jordvern, og omdisponeringen har gått jevnt og trutt nedover siden det første jordvernmålet i 2004. Ivaretagelse av jordvern hensyn krever likevel kontinuerlig oppmerksomhet siden arealforvaltning er full av målkonflikter. Det er derfor svært positivt at nasjonal jordvernstrategi har blitt oppdatert flere ganger med nye virkemidler siden den ble vedtatt for første gang i 2015.

I denne utredningen har vi vurdert hvilke egenskaper som kjennetegner «viktige jordbruksarealer». Vi har også vist ulike måter et register over viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse kan etableres på. Til sist har vi drøftet hvilke konsekvenser et slikt register vil kunne få for jordbruksarealene i Norge.

Landbruksdirektoratet mener at det i jordvernsammenheng må være de matproduserende egenskapene til jordbruksarealene som veier tyngst. Vi mener også at et eventuelt register, på grunn av beredskapshensyn, bør inneholde arealer over hele landet.

Når det gjelder prosess for utvelgelse av arealer til registeret, mener vi at det bør legges til grunn objektive og etterprøvbare kriterier. Dette for å være trygge på at det faktisk er de viktige jordbruksarealene som innlemmes i registeret. Vi mener derfor at utvelgelsen av arealer bør skje gjennom en kartbasert prosess med involvering av statsforvaltere og kommuner for å sikre at kart og terreng stemmer overens. Et eventuelt register bør fremstilles i kart driftet av NIBIO.

Som det kommer fram i kapittel 5, mener Landbruksdirektoratet at det er usikkert hvorvidt et register vil bidra til å heve statusen på de viktige arealene uten å samtidig senke statusen til arealene som havner utenfor. Særlig hvis ikke etableringen av registeret kobles til andre virkemidler. Med dagens strenge jordvernmål er det viktig å ta vare på mest mulig jordbruksareal, også mindre og mer marginale arealer. Landbruksdirektoratet tror imidlertid at et register alene kan være kontraproduktivt for jordvernet, øke presset på arealene utenfor registeret og medvirke til at den samlede omdisponeringen av dyrka og dyrkbar jord går opp heller enn ned.

Det ligger ikke i vårt oppdrag å utrede kobling av register mot andre virkemidler. Vi mener likevel at det vil være en stor fordel ved en eventuell opprettelse av et register av man hadde klart for seg hva det skulle brukes til. På denne bakgrunn vurderer vi at arbeidet med et register over viktige jordbruksarealer bør stoppes inntil videre. Landbruksdirektoratet mener det er hensiktsmessig å se et register i sammenheng med en eventuell vernehjemmel i jordloven. Dersom en slik hjemmel kommer på plass, bør det gjennomføres en prosess for å finne arealer som skal gis et slikt særskilt vern. Dette vil i så fall være et mer inngripende virkemiddel som fordrer en egen prosess med involvering av berørte parter. Utredningen som Landbruksdirektoratet nå leverer, kan likevel danne et grunnlag for hvilke egenskaper som bør legges til grunn ved valg av arealer for vern, samt mulige prosesser for utvelgelse.

7 Litteraturliste

Lover

Lov om jord (jordloven) 5. desember 1995 nr. 23.

Lov om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven) 27. juni 2008 nr. 71.

Forskrifter

Forskrift om nydyrking, 15. mai 1997

Forarbeider og stortingsmeldinger

Meld. St.11 (2023-2024) Strategi for auka sjølvforsyning av jordbruksvarer og plan for opptrapping av inntektsmoglegheitene i jordbruket

NOU 2023:17 Nå er det alvor. Rustet for en usikker fremtid

Prop. 121 S (2022–2023) Endringer i statsbudsjettet 2023 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppkjøret 2023), vedlegg 9 oppdatert jordvernstrategi

Rapporter

Arne Bardalen, Linda Aune-Lundberg, Hege Ulfeng, Kunnskapsgrunnlag for norsk jordvernstrategi, NIBIO rapport, vol. 9, nr. 38, 2023

Kristian Berg og Kristian Bjerke (red.), Utsyn over norsk landbruk. Tilstand og utviklingstrekk 2024, NIBIO POP 10(4), 2024

Sebastian Eiter, Svein Olav Krøgli, Grete Stokstad, Wenche Dramstad, NIBIO, Matproduksjonspotensiale i Oslo: Betydning av arealressurser og kunnskap, 2024

Landbruksdirektoratet, Kommunale og regionale virkemidler for jordvern, 2022

Landbruksdirektoratet, KOSTRA landbruk, Ei vurdering av rapporteringa for 2023 Rapport nr. 38/2024.

Landbruks- og matdepartementet, Utrede sterkere vern av de viktigste jordbruksarealene, 2022

Riksrevisjonen, Dokument 3:4 (2023–2024) Matsikkerhet og beredskap på landbruksområdet, 2023

Statens landbruksforvaltning Vernehjemmel i Jordlova, 2009

Veiledere

Riksantikvaren, Korleis velge ut kulturmiljø og landskap av nasjonal interesse, nettside, besøkt 17. mars 2025

Riksantikvaren, Korleis forvalte kulturmiljø og landskap av nasjonal interesse, nettside, besøkt 17. mars 2025

Andre kilder

Kommunal- og distriktsdepartementet, Nasjonale forventinger til regional og kommunal planlegging, 2023

Kommunal- og distriktsdepartementet, Statlige planretningslinjer for arealbruk og mobilitet, 2024

LMD, Rundskriv M-2-2021 Driveplikt, omdisponering og deling etter lov 12. mai 1995 nr. 23 om jord (jordlova) §§ 8, 9 og 12

LMD, Rundskriv M-1/2025 Nasjonale og vesentlige regionale interesser innanfor jordvern - klargjering av motsegnspraksisen

NIBIO-notat Temakart og kartbasert løsning for fremstilling av viktige jordbruksarealer av nasjonal interesse, 2025

LANDBRUKSDIREKTORATET

POSTADRESSE:
Postboks 56, 7701 Steinkjer

TELEFON: 78 60 60 00

E-POST: postmottak@landbruksdirektoratet.no

LANDBRUKSDIREKTORATET OSLO

BESØKSADRESSE:
Innspurten 11 D, 0663 Oslo

LANDBRUKSDIREKTORATET ALTA

BESØKSADRESSE:
Løkkeveien 111, 9510 Alta

LANDBRUKSDIREKTORATET STEINKJER

BESØKSADRESSE:
Skolegata 22, C-bygget, 7713 Steinkjer

www.landbruksdirektoratet.no
